

Miranda Levanat-Peričić
Sukošan

Ergativnost kao arealni fenomen

Ergativnost je tipološko obilježje potvrđeno u brojnim jezicima. Cilj je ovog rada – prikazati zemljopisnu raspoređenost jezika za koje se u literaturi daju informacije o ergativnosti; razvrstati jezike prema tipu iskazivanja ergativnih odnosa na morfološkoj, sintaktičkoj i semantičkoj razini; zatim, prateći arealnu raspoređenost tipova ergativne morfologije koji se očituju u vidu razlika pri obilježavanju jezgrenih rečeničnih argumenata, te prateći arealnu raspoređenost različitih tipova rascjepa ergativnosti, odrediti granice mikroarea i makroarea ergativnih jezika.

1.1. Ergativnost i akuzativnost; funkcionalna definicija

Polazimo od pretpostavke da svi jezici imaju na raspolaganju tri temeljna tipa rečenice:

1. Rečenice koje imaju imenski predikat, tj. koje se sastoje od barem dvije imenske fraze i kopule koja nije uvijek, niti u svim jezicima, obavezna.
2. Rečenice koje imaju glagolski predikat i koje se dalje dijele na ove:
  - a) neprijelazne rečenice koje u funkciji predikata imaju neprijelazni glagol i obaveznu jednu imensku frazu u funkciji neprijelaznog subjekta (S);
  - b) prijelazne rečenice koje u funkciji predikata imaju prijelazni glagol i obavezne barem dvije imenske fraze, jednu u funkciji prijelaznog subjekta (A) i jednu u funkciji izravnog objekta (O).

S funkcionalne točke gledišta, glavni je zadatak gramatike svakog jezika, napraviti razliku između A i O, jer se ta dva argumenta pojavljuju u istoj rečenici. To se razlikovanje može postići padežnim obilježavanjem, korištenjem atpozicija ili čestica (tj. prepozicijskim ili postpozicijskim česticama), slaganjem na glagolu ili na nekoj drugoj rečeničnoj sastavnici (uglavnom se postiže pridruživanjem zamjeničkih klitika glavnom ili pomoćnom glagolu), kontrastiranjem

rečeničnog poretka, ili, što također nije rijedak slučaj, kombinacijom tih čimbenika.

Bez obzira na gramatička sredstva kojima se ostvaruje funkcionalni zahtjev za razlikovanjem A od O, svaki će ekonomičan sustav obilježavanja iskoristiti mogućnost da S, argument koji se javlja sam u rečenici, obilježi jednako kao i jedan od argumenata prijelazne rečenice. Posljedica je toga da su se gotovo svi jezici svijeta razvrstali prema alternativni »obilježiti S kao A ili obilježiti S kao O«¹. Izbor između tih mogućnosti predstavlja ujedno i razliku između ergativnih i akuzativnih gramatičkih sustava.

Ako se u gramatici određenog jezika S obilježava kao A, i ukoliko jezik raspolaže padežima, onda je *nominativ* naziv padeža kojim se obilježava S i A, a *akuzativ* naziv padeža kojim se obilježava O. Za razliku od toga, u gramatici jezika koji (padežima) S obilježava kao O, padež kojim se obilježava A zove se *ergativ*, a zajednički padež kojim se obilježavaju S i O zove se *apsolutiv*. Neobilježenu realizaciju najčešće imaju nominativ u nominativno–akuzativnom i apsolutiv u ergativno–apsolutivnom jeziku. Ti nazivi prvotno su bili isključivo padežne oznake, no proširili su se i na druge mehanizme izražavanja akuzativnih, odnosno ergativnih odnosa u rečenici. Radi skraćivanja, jezik u kojem je temeljno rečenično ustrojstvo nominativno–akuzativno ovdje ćemo nazivati *akuzativnim jezikom*, dok ćemo jezik u kojem je temeljno rečenično ustrojstvo ergativno–apsolutivno, bez obzira na morfološke mehanizme pomoću kojih se ono ostvaruje, nazivati *ergativnim jezikom*.

Osim toga, kada za određeni jezik budemo tvrdili da pokazuje ergativne karakteristike, onda će to značiti da na ma kojoj razini – morfološkoj ili sintaktičkoj – neprijelazni subjekt tretira na isti način kao i objekt prijelazne rečenice, a na drugi način tretira prijelazni subjekt. Nasuprot tomu, jezik nazivamo *akuzativnim* ako i na morfološkoj i na sintaktičkoj razini jednako tretira subjekt prijelazne i subjekt neprijelazne rečenice, a direktni objekt tretira drukčije.

1.2. Zemljopisna raspoređenost ergativnih jezika

Distribucija tih temeljnih rečeničnih obrazaca ne prati granice ni genetskih ni tipoloških podjela među jezicima. Čest je slučaj da unutar iste porodice jezici pokazuju velike međusobne razlike s obzirom na temeljno sintaktičko ustroj-

1 Postoji vrlo malen broj iznimaka. Comrie spominje australski jezik *vangumara* kao jedini primjer jezika koji ima tzv. *tripartitni* sustav obilježavanja svih imenskih fraza u jeziku, što u praksi znači da A, S i O uvijek različito obilježava (1989: 125). Dixon tomu dodaje i australske jezike *galali* i *dhalanji* (1998: 41). Osim toga, iranski jezik na Pamiru *rušanski* razvio je tzv. *dvostruko kosi* sustav obilježavanja rezultat kojega je jednako obilježavanje A i O, a drukčije S (Payne 1980: 162–5). S funkcionalne i ekonomične točke gledišta, tripartitni sustav razlikuje previše, dok dvostruko kosi pravi razliku ondje gdje ona nije potrebna ne razlikujući ono što treba razlikovati. Tri australska jezika ipak su rijetke iznimke, dok se u slučaju pamiorskog jezika radi o dijakronijskoj međufazi raspada ranijeg ergativnog sustava i razvoja prema akuzativnom.

stvo, a iznenadujuću sličnost s genetski, zemljopisno, pa i povijesno vrlo udaljenim jezicima.

Krećući se tragom ergativnosti, istočno od vlastite pozicije na karti svijeta, u ovom ćemo tekstu pratiti zemljopisne točke na kojima su prisutni ergativni jezici. Ta bi nas potraga trebala dovesti do sveobuhvatnog prikaza raspoređenosti ergativnih jezika na zemljopisnoj karti svijeta.

Već na samom početku tog puta zaobići ćemo Europu i Afriku², jer, uz izuzetak izoliranog *baskijskog* (Hagège 1995: 51; Kačić 1996: 285–6; Matasović 2001: 125), na tom ogromnom prostoru nema nijednog ergativnog jezika. Nakon baskijskog, najzapadniju poziciju među ergativnim jezicima zauzimaju **kavkaski**³ jezici. Svim trima jezičnim porodicama na Kavkazu pripisuju se ergativne karakteristike. Svi **sjeverozapadnokavkaski** ili **aphaskoadigejski** jezici – *aphaski*, *abazinski*, *adigejski*, *kabardinsko-čerkeski* i *ubiški* – ergativni su (Matasović 2001: 136; Dixon 1998: 91). **Južnokavkaski** ili **kartvelski** jezici – *gruzijski*, *svanski* i *megrelsko-čanski* (De Lancey 1981: 648; Boeder 1979: 435–81) ergativni su, dok je *megrelski* (Dixon 1998: 202) akuzativan. **Sjeveroistočnokavkaski** ili **nahskodagestanski** jezici dijele se na dvije podskupine, nahsku i dagestansku. Ergativni su nahski jezici: *čečenski* (Dixon 1998: 155), *inguški* (Dixon 1998: 57) i *bacbijski* (Holisky 1987: 104; Comrie 1989: 59; Dixon 1998: 79; Matasović 2001: 140). Među brojnim dagestanskim jezicima, za početke proučavanja ergativnosti vezuje se *rutulski* jezik, u opisu kojega je prvi puta upotrijebljen naziv ergativ⁴. Osim rutulskog, ergativni su i *avarski* (Kibrik

2 Iako glavni predmet ovog rada, pregled zemljopisne raspoređenosti ergativnih jezika, ne ostavlja dovoljno prostora za razmatranje pojedinih slučajeva, pogotovu ne onih koji zahtijevaju izlaganje opsežnog historijata, ipak ćemo se kratko osvrnuti na slučaj nilotskog jezika *päri* kojim se govori na jugu Sudana. Važnost pitanja radi li se o ergativnom jeziku ili ne, nadraža važnost pojedinačnog slučaja, budući da veoma rijetko nailazimo na afričke jezike koji bi se spominjali u tom kontekstu. Dixon ipak u svojoj opsežnoj studiji o ergativnosti (1998) spominje jezik *päri* u nekoliko navrata, na str. 5, 44, 50–1, 65–7, 101, 103, 110, 188–9, 206. Prostor koji je tom jeziku posvetio ovako opsežan, ozbiljan i iscrpan rad na temi ergativnosti, nije zanemariv. Dixon tvrdi da *päri* pokazuje brojne ergativne karakteristike. Piše zatim da je ergativan s obzirom na morfološko obilježavanje i poredak riječi. U nezavisnim izjavnim rečenicama poredak je SV/OVA, što upućuje na jednak tretman neprijelaznog subjekta (S) i prijelaznog objekta (O). Također, S i O dijele padež apsolutiva s nastavkom –0, dok se ergativni nastavak –i/–e javlja uz A, tj. imensku frazu u ulozi prijelaznog subjekta. Dalje slijedi da *päri* ima rascjep izazvan gramatičkim statusom rečenice, što za posljedicu ima mogućnost da A u namjernim i imperativnim rečenicama prethodi sintagmi OV. Dijakronijski gledano, akuzativno obilježavanje u imperativnim rečenicama predstavlja arhaični obrazac, dok je ergativno obilježavanje koje prevladava u ostalim tipovima rečenica, naknadno razvijeno. Čak i ukoliko se doista radi o jeziku koji je samostalno razvio ergativnost, kako tvrdi Dixon (189), to ne mijenja sliku tipološke *čistoće* ogromnog afričkog prostora, u smislu nedostatka ergativnih jezika. Matasović spominje primjer jezika *bari* u kontekstu tvrđnje da su »neki istočnonilotski jezici izuzetni među jezicima Afrike po tome što se u njima javlja ergativna konstrukcija« (2001: 174).

3 Pod kavkaskim jezicima podrazumijevamo neindoeurovske, neturkijske i nemongolske jezike koji se govore na Kavkazu (Matasović 2001: 135–40).

4 A. M. Dirr, »Rutul'skij jazyk. Grammatičeskij očerk, teksty, sbornik rutul'skih slov s russkim k nemu ukazatelem«, *Sbornik materialov dlja opisanija mestnostej i plemen Kavkaza*, vypusk 42, Tiflis 1911.

1989: 140; Matasović 2001: 139), *andijski* (Dixon 1998: 57), *tindinski* (Kibrik 1987: 148), *čamalinski* (Kibrik 1989: 141; Dixon 1998: 180–1), *ginuški* (Kibrik 1987: 146, 152), *bežitinski* (Kibrik 1987: 158; Dixon 1998: 149), *lakski* (Comrie 1989: 131; Dixon 1998: 57), *lezginski* (Kibrik 1987: 139; Dixon 1998: 155), *tabasaranski* (Kibrik 1987: 65; Dixon 1998: 80–1, 126), *cahurski* (Kibrik 1987: 154), *arčinski* (Dixon 1998: 136, 155), *buduški* (Kibrik 1987: 142), *hinaluški* (Kibrik 1987: 145, 150) i dr.

U neposrednoj blizini, tj. južno, jugoistočno i jugozapadno od Kavkaza – iako na velikoj povijesnoj distanci koja se proteže do drevnih dubina bliskoistočnog prostora – razasuta su naša sljedeća nalazišta ergativnih jezika. Na tom je području potvrđen i najstariji poznati ergativni jezik, ujedno i najstariji pismeni jezik svijeta, *sumerski* (Steiner 1979: 185; Dixon 1998: 88, 101, 104; Matasović 2001: 164). U davnoj prošlosti Bliskog istoka ergativni su jezici zauzimali prostor današnjeg Iraka od IV. do I. tis. pr. Kr. (*sumerski*), zapadnog Irana od 2300. do 500. g. pr. Kr. (*elamski*), sjeverozapadnog Irana i jugoistočne Anatolije od III. tis. do 1300. g. pr. Kr. (*huritski*), Prikavkazja od IX. do VII. st. pr. Kr. (*urartski*) i središnje Anatolije od 1700. do 1300. g. pr. Kr. (*hatski*)⁵ (Steiner 1979: 185; Dixon 1998: 3).

Povrh toga, na području drevne Male Azije od II. tis. pr. Kr. potvrđeni su jezici koji pripadaju anatolijskoj grani indoeuropske porodice među kojima *hetitski*, najbolje potvrđen i istražen, pokazuje nedvojbena ergativna svojstva (Dixon 1998: 188; Matasović 2001: 81). Svi spomenuti jezici drevnog Bliskog istoka izumrli su još u staroj eri, a na tom su ih prostoru zamijenili neergativni indoeuropski, semitski i turkijski jezici.

Moguće je ipak da je onda, od IV. do sredine I. tis. pr. Kr., u tom dijelu svijeta postojao jezični savez uspostavljen među nekoliko spomenutih jezika, jednom granom indoeuropskog, te niza malih podskupina za koje se ne može utvrditi jesu li međusobno bile genetski vezane. Savez su sačinjavali anatolijski jezici, sumerski, elamski, huritskourartski, a možda i prajezici jedne ili svih triju današnjih kavkaskih jezičnih porodica.

Budući da je jedan drevni indoeuropski jezik, hetitski, pripadao pretpostavljenom savezu koji je dijelio ergativnost kao zajedničko jezično obilježje, bilo je brojnih pokušaja dokazivanja da je i praindoeuropski jezik bio ergativan. Činjenica je ipak da su neke grane indoeuropskog ergativnost razvile samostalno, a ne da su je naslijedile. Takav je slučaj svih **novoindoarijskih** jezika uz izuzetak *magadhskog*, *maithilskog* i *orijskog* koji su izgubili prethodno razvijene

5 Elamski je jezik povezan s dravidskima; o tome David McAlpin u časopisu *Language* 1974. te u knjizi *Proto-Elamo-Dravidian*, Philadelphia 1981. – Hatski se jezik povezuje sa sjeverozapadnima kavkaskima (aphaskoadigejskima), v. npr. šestu glavu knjige Vjač. Vs. Ivanova *Istorija slavjanskih i balkanskih nazvanij metallov*, Moskva 1983; također u još nekim člancima toga autora. – Huritski i urartski međusobno su srodni, i povezuju se dalje sa sjeveroistočnim kavkaskim jezicima. V. npr. članak I. M. D'jakonova »Hurrito-uratskij i vostočno-kavkazskie jazyki«, u zb. *Drevnij Vostok* 3, Erevan 1978., poslije knjiga I. M. D'jakonova i S. A. Starostina *Hurro-Urartian as an Eastern Caucasian Language*, München 1986. Grada tih jezika daje se i u *North-Caucasian etymological dictionary* S. L. Nikolaeva i S. A. Starostina, Moskva 1994. – (Al. Gl.)

ergativne karakteristike bivajući dugo u okruženju akuzativnih dravidskih jezika (Klaiman 1987: 62, 87). Među iranskim jezicima ergativne karakteristike još uvijek pokazuju pojedini **pamirski** jezici (Payne 1980: 147–85)⁶, *baluči* (Dixon 1998: 104; Klaiman 1987: 62, 72, 79) kojim se govori u Balučistanu, te jezik *pašto* (Klaiman 1987: 62, 72, 79, 82; Hagège 1995: 51) iz Afganistana i Pakistana.

Ergativnost je potvrđena i zasebnoj grani novoindijskih **dardskih**⁷ jezika, na primjeru *kašmirskog* (Klaiman 1987: 77, 86) i u jeziku *šina* (Klaiman 1987: 70–1).

Pored Pamira, na planinskoj visoravni Karakoruma govori se jezik *burušaški*, genetski izoliran i ergativan (Klimov i Edel'man 1970: 60; Klaiman 1987: 93; Wilson 1996: 3; Dixon 1998: 100). U neposrednoj su blizini smješteni **tibeto-burmanski** jezici sinotibetske jezične porodice. Podaci o ergativnosti za tu se skupinu daju za veliki broj jezika i dijalekata, među kojima su *kham*, *chepang*, *hasa*, *nocte*, *gyarong* (De Lancey 1981: 628, 635, 641, 642), *balti*, *ladakh* (Dixon 1998: 217; Klaiman 1987: 62, 77), *nevare* (Dixon 1998: 101, 123, 202; Givón 2000: 213), *gurung* (Dixon 1998: 202) i *šerpa* (Givón 2000: 210, 214), dobro potvrđeni primjerima u literaturi. Slijedimo li dalje trag ergativnosti krećući se od Pamira prema Kašmiru, pa preko Hindukuša, doći ćemo do sjeverne i sjeverozapadne Indije, prostora na kojem su raspoređeni brojni, već spomenuti, novoindoarijski jezici u kojima je ergativnost dobro potvrđena. Ti se podaci odnose na *hindski* (De Lancey 1981: 628; Dixon 1998: 100, 190; Hagège 1995: 51; Kachru 1987: 227; Klaiman 1987: 68; Matasović 2001: 66), *sindhski*, *marathski*, *pandžapski*, *gudžaratski*, *bengalski*, *asamski* (Klaiman 1987: 62–102) i *nepalski* (Givón 2000: 208, 212–13).

Krećući se južnije od Nepala i Burme, dolazimo na prostor **austronezijskih** jezika koje odlikuje velika raznolikost u pogledu temeljnog sintaktičkog ustroja.

U **malajskopolinezijskoj** grani austronezijskih jezika ergativnost pokazuju brojni **filipinski** jezici; u literaturi su primjerima potkrijepljeni *tagaloški* (Dixon 1998: 4, 119, 179, 232), *karao* (Givón 2000: 217–19) i jezik *sama* (Matasović

6 Dixon (1998: 202) primjerom pamirskih jezika ilustrira pojam *ciklične jezične promjene*. Razvoj koji u dijakroniji pokazuje cikličnu sliku ovdje je krenuo od staroiranskog jezika koji je bio posve akuzativan jezik prema razvoju ergativnosti u proto-pamirskom, da bi se na kraju, povratkom pojedinih modernih pamirskih jezika na akuzativnost, zatvorio taj krug promjena.

7 Indoiranski jezici dijele se, prema nekim shvaćanjima, na tri grane: indijske, iranske i nuristanske ili kafirske jezike. Za treću granu ponekad se koristi i naziv *dardski jezici* (Edel'man 1983: 13) kao zajednički naziv za dvije velike skupine jezika kojima govori stanovništvo Nuristana, planinskog područja u Afganistanu, te stanovništvo susjednoga dijela Pakistana i krajnjeg sjeverozapada Indije. Prema Edel'manovoj te se dvije skupine genetski razlikuju i ona ih dijeli na *prave dardske jezike* – u koje svrstava i jezike *kalaša*, *šina*, te *khovarski* i *kašmirski* – i na *kafirske* ili *nuristanske*, među koje ubraja *kati*, *vaigali*, *aškunski*, *prasunski*. Ondje se daje mišljenje prema kojemu su ti jezici potomci nekog neindoiranskog i neiranskog pretka, koji je bio dijalekt zajedničkog indoiranskog prajezika. Takav je pregled dan i u knj. Alemko Gluhak, *Hrvatski etimološki rječnik*, Zagreb 1993, 18–19. Usp. i članak »Dardski jezici« u *Hrvatskoj enciklopediji* 3, Zagreb 2001. Matasović međutim smatra da su dardski jezici zapravo grana novoindijskih jezika, pa ih ne svrstava zajedno s kafirskim ili nuristanskim (2001: 121).

2001: 181). Sa Sumatre poznat je primjer *ačinskog* jezika (*acehskog*). Ergativni su i **tamanički** jezici na Borneu, kao i **južni sulaveški** (Dixon 1998: 4) jezici s Celebesa. Među polinezijskim jezicima ergativni su *tonganski* (Dixon 1998: 41; Matasović 2001: 81) i *samoanski* (Dixon 1998: 191), ostali su akuzativni.

Papuanski, tj. neaustronezijski jezici kojima se govori na Papuanskoj Novoj Gvineji, brojni su i slabo istraženi. Tako je nazivom *papuanski* obuhvaćeno šezdesetak genetski različitih jezičnih porodica kojima pripada približno sedam stotina i pedeset jezika. Ergativna su obilježja potvrđena u jezicima *enga*, *hua*, *jimas*, *java*, *kojari*, *kaluli*, *ku vara*, *kanum* (Dixon 1998: 4), *gahuku* (Dixon 1998: 96), *timbe* (Givón 2000: 215), *barai* (Matasović 2001: 189). Comrie također analizira nekoliko primjera ergativnosti u neaustronezijskom jeziku *hua* (1989: 130, 137). Relativno malen broj navedenih ergativnih jezika u odnosu na brojčano nadmoćan ostatak ne bi trebao navesti na krivi trag – rezultat je to slabe istraženosti golemog broja jezika za koje još uvijek nije dogovorena ni konačna klasifikacija. Malobrojni su papuanski jezici koji imaju dobro opisanu gramatiku, pa je potvrđena ergativnost posve u skladu s tim brojem.

Na kraju ovog ergativnog pravca nalazi se Australija, područje na kojem su svi, i **pamanjuganski** i **nepamanjuganski** jezici, ergativni (Dixon 1979; 1998). Među pamanjuganskim jezicima gotovo paradigmatički primjer kanonske ergativnosti predstavlja jezik *djirbal*. Ergativnost u *djirbalu* tako je dobro potkrijepljena primjerima, da se ne može izbjeći ni u jednom ozbiljnijem radu posvećenom toj temi. Pored toga, često se daju i primjeri iz jezika *varlpiri* i *jidinji*.

Vratimo li se opet na početnu točku puta, tj. u Europu i krenemo li sjeverno od linije koju smo pratili, morat ćemo preskočiti ogroman prostor Rusije i središnje Azije i zaustaviti se tek u Sibiru. Među paleosibirskim jezicima samo **čukotskokamčatski** pokazuju ergativne karakteristike. Toj porodici pripada često citiran *čukotski* jezik (Comrie 1989: 104; 1979: 219–38), koji je morfološki i sintaktički ergativan. Preko Beringova prolaza s čukotskokamčatskima dodiruju se **eskimskoaleutski** jezici, koji zauzimaju sljedeći teritorij ergativnosti. Aleutski jezik govori se na Aleutima, a eskimski jezici na području Čukotke (sjeveroistočni Sibir), Grenlanda, sjeverne Aljaske i Kanade. Ergativnost je dobro potvrđeno obilježje u eskimskim jezicima *jupik* (Dixon 1998: 176; Duranti 2001: 190), *inuktitut* (Givón 1984: 162) i u *inuitskom* (Matasović 2001: 202).

Na području Sjeverne Amerike samo je nekoliko ergativnih jezika: izolirani *cimšijski* jezik iz zapadne Kanade (Dixon 1998: 103; Hagège 1995: 51), **činukanski** jezici u državama Washington i Oregon (Dixon 1998: 5, 90; Matasović 2001: 206), **sahaptijski** jezici *nez perce* (Givón 1984: 163; 2000: 209; Dixon 1998: 148) i *sahaptin* u Oregonu (Matasović 2001: 206), te jezik *istočni pomo* iz Kalifornije (De Lancey 1981: 651; Dixon 1998: 81–2). Međutim, za mnoge je indijanske jezike sjeverne Amerike tipična aktivna sintaktička konstrukcija⁸ (Matasović 2001: 211). Takvi su **muskogijski** jezici *čikaso*, odnosno *čokto-*

8 U okviru ovog pregleda tzv. *aktivna* rečenična konstrukcija smatra se oblikom rascjepa ergativnosti izazvanog semantičkom prirodom glagola. Rezultat takva rascjepa može biti dvovr-

čikaso (Dixon 1998: 35–8) iz jugoistočnih država SAD-a; **siuski** jezici *krou* (Dixon 1998: 81), *hidaca* (Dixon 1998: 74), *dakota* i *lakota* (dijalekt dakote) (Dixon 1998: 73) iz središnjeg dijela SAD-a; **irokijski** jezici, npr. *mohok* (Dixon 1998: 73; Matasović 2001: 212), koji su se govorili u sjeveroistočnim državama SAD-a i sjeveroistočnoj Kanadi; **atapaskanski** *slave* (Dixon 1998: 75); **algonkijski** i, navodno, mnogi drugi.

U Srednjoj Americi **majanski** su jezici svi ergativni (Dixon 1998: 5; Matasović 2001: 218). U kontekstu ergativnosti u literaturi se spominju *čorti* (Dixon 1998: 45), *jakaltečki* (Dixon 1998: 103, 201; Duranti 2000: 190; Larsen–Norman 1979: 354, 356, 358; Givón 2000: 209), *mam* (Dixon 1998: 103; Larsen–Norman 1979: 356, 358), *aguakatečki* (Dixon 1998: 103; Larsen–Norman 1979: 358), *huastečki* (Dixon 1998: 179), *močo* (Dixon 1998: 201; Larsen–Norman 1979: 352–3), *mopan* (Dixon 1998: 201; Larsen–Norman 1979: 356), *jukatečki* (Dixon 1998: 201), *čol*, *iksil*, *pokomam* (Larsen–Norman 1979: 354), *kuiče* (Dixon 1998: 155; Larsen–Norman 1979: 361), *sakapultečki* (Du Bois 1987: 205). Majanski se jezici govore pretežno u južnom Meksiku, Gvatemali, Hondurasu i Nikaragvi.

Južna Amerika, slično i Nova Gvineja, predstavlja slabo istraženo područje velike jezične raznolikosti. Ondje su otkriveni jezici s najsloženijim vrstama rascjepa ergativnosti. Spomenut ćemo jezične porodice s tog područja uz koje nailazimo i na informacije o ergativnosti: jezici **že** i **mašakalijski** jezici⁹ (istočni Brazil), **panoanski**¹⁰ (u podnožju Anda, na području gdje se dodiruju Kolumbija, Peru i Brazil), **takananski**¹¹ (bolivijski dio južnog podnožja Anda), **aravakanski**¹² ili **maipuranski** jezici (veći dio Južne Amerike i neke zemlje Srednje Amerike), jezici **tupi-gvarani** (Paragvaj), **čipčanski** jezici (na sjeveru Hondurasa, u zaleđu aravakanskih jezika smještenih uz obalu Karipskog mora, te u većem dijelu Paname gdje zauzimaju sjeverni dio do granice s Kostarikom, pa južni dio uzduž Karipskog mora sve do nekoliko izoliranih enklava u središnjem dijelu Venezuele) i **karipski** (Venezuela i sjeverni Brazil). U vezi s ergativnošću, u literaturi se spominju karipski jezici *makuši* (Dixon 1998: 51), *panare* (Dixon 1998: 177; Givón 2000: 210), *kuikuro* (Dixon 1998: 89) i *karib* (Matasović 2001: 224).

stan, pa tako dobivamo jezike tipa *split-S* i tipa *fluid-S*. Iako spomenuti indijanski jezici pokazuju obilježja obaju tipova semantički utemeljena rascjepa, čini se da oni ipak nadilaze okvire i ergativnog i aktivnog tipa, koji su određeni sintaktičko-semantički. Složena glagolska morfologija pojedinih indijanskih jezika čini se posve semantički utemeljenom. To znači da ni slaganje nije prototipsko, nego se mijenja prema uporabi, ovisno o značenju svake pojedine situacije (usp. drugdje u ovom tekstu).

9 Dixon spominje ergativne jezike *canelo-krahô* iz porodice **že**, te *gavião* i *maxakali* iz porodice **makrože** (1998: 45, 55). U vezi s takvom klasifikacijom, Matasović piše da su možda svi jezici istočnog Brazila (jezici **že**, jezici **bororo** i **mašakalijski** jezici) dijelom porodice koju neki nazivaju jezicima makrože (2001: 222).

10 Dixon spominje ergativni panoanski jezik *marubo* (1998: 101).

11 Dixon spominje ergativni takananski jezik *kavinenja* (1998: 89, 106–7).

12 To je najveća jezična porodica u čitavoj Americi, predstavljena sa 65 jezika, od koje je polovica izumrla (Matasović 200: 221). Primjeri ergativnih jezika iz aravakanske porodice su *djaravara* (Dixon 1998: 47) i *paumari* (Dixon 1998: 52).

1.3. Raznolikost ergativnih jezika na morfološkoj razini

U uvodnom dijelu spomenuli smo da se ergativni jezici u morfološkom smislu razlikuju prema sredstvima ostvarivanja ergativnih odnosa u rečenici. Prema tome razlikujemo jezike koji ergativne unutarrečenične odnose uspostavljaju:

1.3.1. Padežnim nastavcima:

Za papuanske jezike karakteristično je da ergativne odnose izražavaju isključivo padežima (apsolutiv za S/O, ergativ za A), dok je glagolsko slaganje akuzativno. Tako se u pojedinim papuanskim jezicima glagol u licu slaže sa A/S, dok se u drugima slaže samo sa O, a sa subjektima uopće se ne slaže – u oba slučaja radi se o identičnom tretiranju subjekata neprijelaznih i prijelaznih glagola, što je karakteristika akuzativnih sustava (Matasović 2001: 189).

Sličan primjer predstavljaju i neki australski jezici koji ergativnost izražavaju isključivo padežima, dok im je glagolsko slaganje akuzativno. Takav je npr. *varlpiri* (Matasović 2001: 196; Dixon 1998: 96).

1.3.2. Atpozicijskim česticama:

U *tonganskom* jeziku apsolutivna čestica 'a obilježava imensku frazu koja u rečenici ima funkciju S/O, dok se ergativna čestica 'e koristi u obilježavanju imenske fraze u funkciji A (Dixon 1998: 4; Matasović 2001: 81).

1.3.3. Slaganjem zamjeničkih afiksa na glagolu:

Majanski jezici ergativne odnose izražavaju mehanizmom zamjeničkih klitika koje su indeksirane na glagolu u obliku prefiksa (Dixon 1998: 44; Matasović 2001: 218). Gotovo svi imaju tzv. *klitike skupa B* koje se slažu s imenskim frazama u funkciji S/O, pa se taj skup naziva apsolutivom, dok se *klitike skupa A*, koje su namijenjene indeksiranju imenske fraze u funkciji A, nazivaju još i ergativom.

Većina kavkaskih jezika (Matasović 2001: 135–40) gramatičke odnose izražava na glagolu. Međutim, dok većina kombinira padežno obilježavanje i slaganje s glagolom, sjeverozapadnokavkaski jezici *abazinski* i *aphaski*, koriste isključivo tu mogućnost za izražavanje ergativnosti, budući da uopće nemaju padeže. U tim jezicima imenica ostaje morfološki neizmijenjena, dok glagol može preuzeti na sebe nekoliko vezanih zamjeničkih afiksa (često i prefikse i sufikse) za označavanje triju do četiriju imenskih fraza istodobno. Sistem zamjeničkih afiksa vezanih na glagolu ergativan je jer se istim afiksima označavaju S i O, a drukčijim A.

Cimšijski jezik ima skup tzv. *subjektovih* prefiksa koji se slažu sa A, i skup tzv. *objektovih* prefiksa koji se slažu sa S i O (Dixon 1998: 103).

Pojedini nepamanjuganski jezici Australije izgubili su padežno obilježavanje imenskih fraza (Dixon 1998: 204), dok ergativne odnose i dalje izražavaju slo-

ženim sustavom slaganja, uglavnom prefiksa pomoću kojih glagol ima mogućnost indeksiranja nekoliko imenskih fraza u rečenici.

Jezici Amazonije, usprkos velikoj genetskoj međusobnoj raznolikosti, dijele veliki broj arealnih obilježja. Jedno od takvih jest mogućnost vezivanja samo jednog zamjeničkog afiksa na glagolu. Uz prijelazni glagol taj afiks nikad ne upućuje na A, a ponekad se odnosi na O, što je odraz ergativnog obrasca (Dixon 1998: 46).

Sahaptijski jezik *sahaptin* ima ergativnu glagolsku morfologiju, ali akuzativnu imensku (Matasović 2001: 206), što predstavlja jedinstven slučaj među poznatim jezicima svijeta. Odnos imenske i glagolske morfologije u tom je jeziku poput svojevrsne slike u ogledalu australskog *varlpirija* i papuanskih jezika.

1.3.4. Poretkom riječi:

Karipski jezik *panare* ergativne odnose u rečenici izražava isključivo poretkom SV/OVA. Neprijelazni subjekt i izravni objekt obavezno stoje ispred glagola, dok prijelazni subjekt obavezno stoji iza glagola (Givón 2000: 210).

1.3.5. Kombinacijama tih strategija:

Huastečki majanski ergativnost izražava klitičkim zamjenicama na glagolu, koje pripadaju serijama uobičajenim za majanske jezike, ali pored toga, ima i karakteristično ergativan poredak VS/AVO (Dixon 1998: 51).

U novoundijskim jezicima, na primjer u *hindskom*, u ergativnoj konstrukciji javlja se ergativna postpozicijska čestica na prijelaznom subjektu. Međutim, uz imensku morfologiju, i slaganje glagola u broju i rodu s izravnim objektom također odražava ergativni obrazac.

Gruzijski jezik, kao i većina ostalih kavkaskih jezika koji imaju padeže, za uspostavljanje ergativnih odnosa u rečenici kombinira padežne oznake i afikse na glagolu (Hewit 1987: 320).

1.4. Sintaktička ergativnost

Ergativni odnosi mogu se uspostaviti i na sintaktičkoj, tj. međurečeničnoj razini. Za jezik kažemo da ima ergativnu sintaksu ako u njemu postoje pravila koordinacije i/ili subordinacije koja S i O tretiraju na isti način, a A drukčije. Statistički gledano, sintaktička je ergativnost potvrđena rjeđe nego morfološka.

Pojedini ergativni jezici, kakav je slučaj i *djirbala* i *čukotskog*, imaju mogućnost korištenja tzv. *stožera* S/O pri koordinaciji i relativizaciji. Objasniti ćemo to na primjeru triju rečenica, jedne prijelazne i dviju neprijelaznih:

- (1) Dječak (A) je udario psa (O).
- (2) Dječak (S) je došao ovamo.
- (3) Pas (S) je došao ovamo.

Pri koordinaciji dviju rečenica, prijelazne i neprijelazne, nastat će rečenica

- (4) Dječak je udario psa i došao ovamo.

U novonastaloj složenoj rečenici ispuštena je imenska fraza neprijelazne rečenice. U hrvatskom jeziku na takav se način mogu spojiti samo rečenice (1) i (2), a u *djirbalu* samo (1) i (3). Jednostavno, u hrvatskom će koordinirana rečenica biti protumačena kao (2), budući da se njezin S poklapa s imenskom frazom u ulozi A. Drukčiji izbor nije ni moguć, jer je hrvatski jezik s akuzativnom sintaksom i pri koordinaciji se koristi stožerom S/A. Nasuprot tomu, ista će situacija u *djirbalu* biti protumačena kao da se radi o rečenici (3), jer se njezin S poklapa s imenskom frazom u ulozi O prijelazne rečenice, a jezik ergativne sintakse pri koordinaciji se koristi stožerom S/O.

Akuzativna koordinacija:

(1) + (2) = »Dječak (A) je udario psa (O) i (*dječak je–(A)) došao ovamo.

Ergativna koordinacija:

(1) + (3) = Dječak (A) je udario psa (O) i (*pas je–(S)) došao ovamo.

1.5. Semantički uvjetovan rascjep ergativnosti – raznolikost obrazaca

Poznato nam je da postoje potpuno akuzativni jezici, no usprkos primjerima kao što je *djirbal*, iznenađuje podatak da do danas nije otkriven jezik koji bi bio potpuno ergativan. Što to znači?

Iako je ergativan i na morfološkoj i na sintaktičkoj razini, *djirbal* ne koristi ergativnu konstrukciju u svim dijelovima gramatike. U tom se jeziku uz paradigmu zamjenica javlja akuzativna morfologija. Pored *djirbala*, mnogi drugi jezici koje smo izdvojili u ovom pregledu i nazvali ih ergativnima, u svojoj gramatici raspolažu i akuzativnom konstrukcijom. Čest je zapravo slučaj da se jezici ergativnom konstrukcijom služe samo za određene svrhe, a za ostale koriste akuzativnu. Pretpostavka je da takvu vrstu rascjepa (*split-ergativity*) u gramatici ergativnog jezika može izazvati značenje ma koje rečenične sastavnice ili kategorije (Dixon 1998: 225). U vezi s tim razlikujemo jezike s rascjepom ergativnosti izazvanim:

1) Semantičkom prirodom imenske fraze

Prema hipotezi o prirodnoj agentivnosti (Silverstein 1976) za neke je vrste imenskih fraza, a to su uglavnom one koje mogu kontrolirati radnju, vjerojatnije da se mogu naći u funkciji subjekta (npr. imenice za živo), dok je za druge prikladnija funkcija objekta (nežive stvari, npr.). Postoje jezici koji su razvili mogućnost morfološkog obilježavanja *neprirodne* situacije, tj. obilježavanja imenske fraze koja nije semantički agens, a našla se u sintaktičkoj ulozi subjekta. Pritom je veća vjerojatnost da će akuzativnu morfologiju imati one imenske fraze za koje postoji pretpostavka da mogu kontrolirati radnju (zamjenice, imenice za žive osobe), jer to je morfologija neobilježenog subjekta. Što je manja vjerojatnost da se određena imenska fraza nađe u ulozi kontrolora radnje (imenice za neljude, posebno imenice za nežive stvari), veća je vjerojatnost da će imati ergativnu morfologiju, jer ona predviđa morfološko obilježavanje vršitelja radnje. Međutim, De Lancey objašnjava hijerarhiju agentivnosti istaknutom pozicijom koju prvo i drugo lice zamjenica imaju u diskursu, čime ujedno

objašnjava i učestalost rascjepa koja nastaje upravo na granici između zamjenica prvog i drugog lica i punih imenica (1981: 645).

Primjerice, u tibeto–burmanskome jeziku *kham* za 1. i 2. lice jednine zamjenica postoji akuzativni obrazac obilježavanja, dok je za sve ostale imenske fraze ergativan.

Najbrojniji su primjeri takve vrste rascjepa nađeni među australskim jezicima. Tako *arabana* u jednini zamjenica ima tripartitni sistem (A–S–O), u množini zamjenica akuzativan (A/S–O), dok za sve ostale imenske fraze koristi ergativni sistem (S/O–A); *dijari* za muška osobna imena i jedninu općih imenica ima ergativno obilježavanje, dok za ženska osobna imena, nejednini općih imenica, prvo i drugo lice zamjenica u jednini i sva treća lica zamjenica ima tripartitni sistem. Samo u nejednini 1. i 2. lica zamjenica ima akuzativnu paradigmu.

2) Vremenom/vidom/načinom

Ako gramatika određenog jezika pokazuje takav rascjep, veća je vjerojatnost da će se ergativno obilježavanje javiti u rečenicama koje opisuju konačan rezultat, u prošlom vremenu ili u perfektivnom vidu. Manje je vjerojatno da će se ergativna morfologija koristiti kada rečenica referira o situaciji koja se još nije zbilila (u futuru), ili nije potpuno dovršena (imperfektivni vid) ili se uopće nije zbilila (negativna polarnost), niti u rečenicama s naglašenom ulogom agenta (imperativ ili hortativ) (Dixon 1998: 101).

Za majanske je jezike karakterističan rascjep koji za posljedicu ima vezivanje ergativne morfologije uz perfektivni vid, a akuzativne ili, ponekad tripartitne, uz imperfektivni. Tako majanski jezik *čorti* u imperfektivnom vidu razlikuje tri skupa prefiksa: skup A koristi za obilježavanje prijelaznog subjekta, skup B za obilježavanje objekta, skup C za obilježavanje neprijelaznog subjekta. U perfektivnom vidu tripartitni se sistem reducira na ergativni koji se ostvaruje pomoću dva skupa prefiksa: skup B koristi se za S i O, a skup A za A (Dixon 1998: 100).

U indoarijskim jezicima, kakav je i slučaj *hindskoga* jezika, ergativna se imenska i glagolska morfologija vezuje samo uz rečenice u perfektu ili gotovom vidu.

U panoanskom jeziku *marubo* ergativna se morfologija koristi u potvrdnim rečenicama, ali nikada se ne koristi u niječnicama.

3) Semantičkom prirodom glagola

Takav tip rascjepa nastaje temeljem semantičke razlike u sustavu neprijelaznih glagola. Ukoliko neprijelazni glagol ima subjekt (Sa) koji je semantički blizak agensu, obilježavat će se kao A, tj. kao prijelazni subjekt koji je prototipski agens ili vršitelj radnje, a ukoliko je neprijelazni subjekt (So) semantički blizak pacijensu, obilježavat će se kao objekt, prototipski pacijens ili trpitelj radnje. Jednostavno: trčati i umirati nije isto, jer trči agens, a umire pacijens. Postoje dakle jezici koji tu semantičku razliku mogu morfološki izraziti (mada to nema uvijek za posljedicu apsolutni gramatičko–semantički izomorfizam) i takve jezi-

ke nazivamo jezicima *split-S* ili *jezicima s rascjepom neprijelaznog subjekta*. Osim toga, postoje i jezici koji mogu subjekt jednog te istog neprijelaznog glagola, npr. *pasti*, obilježiti ponekad kao A, ponekad kao O, ovisno o tome da li je subjekt (S) pao svojom voljom, odnosno vlastitom nepažnjom, pa je prema tome obilježen kao vršitelj radnje (Sa) ili je pao protiv svoje volje, jer ga je npr. netko gurnuo, pa je prema tome subjekt (S) obilježen kao trpitelj radnje (So) kojoj je vršitelj ostao izvan situacije o kojoj referira dana rečenica. Takve jezike nazivamo *fluid-S* jezici ili *jezici varijabilnog neprijelaznog subjekta*.

Tipičan primjer jezika s fluidnim ili varijabilnim obilježavanjem neprijelaznog subjekta jest *bachijski* jezik. Holiskyjeva je provela terensko istraživanje, te uz pomoć izvornih govornika na uzorku od 303 neprijelazna glagola, utvrdila da je *bachijski* doista jezik tipa *fluid-S* (1987: 122–30), što je dotad bilo predmetom sporenja. Naime, osim što *bachijski* razlikuje prijelazne od neprijelaznih glagola, pa A uvijek obilježava ergativom, a O apsolutivom, u tom se jeziku S obilježava ponekad ergativom, a ponekad apsolutivom¹³. Istraživanje Holiskyjeve pokazalo je da među 303 neprijelazna glagola, 31 glagol prihvaća samo apsolutivno obilježavanje (So), 78 glagola samo ergativno (Sa), a većina je imala mogućnost varijabilnog obilježavanja (So/Sa). Dakle, neprijelazni glagoli u tom se jeziku dijele na tri razreda, od kojih dva imaju obrazac tipa *split-S*, dok trećem, najbrojnijem razredu pripada većina glagola koja ima obrazac tipa *fluid-S*.

Obrasce tipa *fluid-S*, vrlo slične *bachijskom*, pokazuju još *tabasaranski*, *istočni pomo* i *aceški*.

Zanimljiv primjer varijabilnog obilježavanja neprijelaznog subjekta nalazimo i u siuskom jeziku *krou* (Dixon 1998: 81). Taj jezik ima prefiksalsnu glagolsku morfologiju koja u sustavu neprijelaznih glagola nije, kako bismo to očekivali prema primjerima drugih indijanskih jezika, razvrstana u dva razreda (*split-S*), nego u tri. Tako *krou* ima razred neprijelaznih glagola koji mogu imati samo prefikse tipa Sa (npr. *trčati*), zatim razred koji uvijek uzima prefikse tipa So (npr. *pasti*), i razred varijabilnih neprijelaznih glagola koji mogu uzeti prefikse tipa Sa ili tipa So, ovisno o tome sudjeluje li subjekt u određenoj situaciji svojom voljom ili poticaj dolazi iz nekog drugog izvora koji je izvan kontrole subjekta (npr. *ići*; S ovoga glagola može ići svojom voljom, ali može biti potaknut na kretanje protiv vlastite volje). Tako veći broj neprijelaznih glagola ima mogućnost obilježavanja situacije u kojoj subjekt nije trpitelj radnje, nego je vršitelj radnje, ali radnju obavlja protiv svoje volje, ili je on sam ne potiče.

13 *So vož-en-so*

Ja-APSOLUTIV *pasti*-AORIST-1. singulara: APSOLUTIV

»Ja sam pao.« (ne svojom krivnjom; možda me je netko gurnuo)

As vuiž-n-as

Ja-ERGATIV *pasti*-AORIST-1. singular: AORIST

»Ja sam pao.« (namjerno ili vlastitom nepažnjom) (Comrie, 1989: 59)

4) Gramatičkim statusom rečenice

Ako u određenom jeziku postoji razlika između glavne i zavisne rečenice s obzirom na morfološko obilježavanje rečeničnih sastavnica, onda se takav rascjep obično vezuje uz čimbenike spomenute pod 1) ili 2), što također ima semantičke temelje. Pod nazivom *zavisna* rečenica kriju se fenomeni različitih semantičkih implikacija, tako da se u tom smislu bitno razlikuju npr. dopunske namjerne rečenice od relativnih, tj. odnosnih rečenica. Namjerna rečenica, prijelazna ili neprijelazna, obično u funkciji vršitelja radnje A ili S, ima imensku frazu koja je koreferencijalna s nekom imenskom frazom u glavnoj rečenici:

Npr.: »Otišli smo pobrati jabuke«

→ »*Mi* (=S) smo otišli da bismo *mi* (=A) pobrali *jabuke* (=O)« → S=A(*mi*)/O(*jabuke*)

Budući da namjerna rečenica referira o određenoj namjeri toga da S ili A kontroliraju radnju, očekujemo da se obje te funkcije obilježavaju jednako i u glavnoj i u zavisnoj rečenici, u skladu s prototipom semantičkog agensa. Osim toga, namjerne su rečenice obično u futuru (ili imperfektivnog vida), jer izražavaju neki potencijalan događaj koji je namjera vršitelja radnje A ili S, pa zato u njima možemo očekivati akuzativnu morfologiju.

Za razliku od toga, relativne ili odnosne rečenice obično opisuju neku situaciju koja prethodi situaciji u glavnoj rečenici ili je istodobna s tom situacijom. Pritom često imaju restriktivno značenje jer поближе određuju imensku frazu iz glavne rečenice, koja može biti u funkciji subjekta ili objekta. (»Vidio sam čovjeka koji plače.« – to je objektna relativna rečenica, jer je S relativne rečenice podudaran sa O glavne rečenice, dok je »Medvjeda je ubio čovjek koji je plakao.« primjer subjektne relativne rečenice, jer je u njoj ista imenska fraza, *čovjek* u ulozi S relativne rečenice i u ulozi A glavne). Na temelju tih primjera mogli bismo očekivati ma kakvu orijentaciju. Ovdje je ipak presudna činjenica da se relativne rečenice mogu javiti uz imenice, te uz zamjenice u množini, ali ne uz 1. i 2. lice zamjenica u jednini. Semantičke temelje rascjepa između glavne i relativne rečenice definitivno određuje upravo ta činjenica da se relativne nikad ne javljaju uz točke koje su na dijagramu imenske hijerarhije smještene krajnje lijevo, na samom vrhu hijerarhije, te u eventualnom rascjepu ergativnosti preuzimaju akuzativnu morfologiju. Relativne rečenice pridružuju se točkama na desnom kraju imenske hijerarhije, tj. točkama koje su vezane uz ergativno obilježavanje.

Možemo zaključiti da ako u tu vrstu rascjepa ulazi namjerna rečenica, onda je vjerojatnije da će se ergativno obilježavanje javiti u glavnoj, a akuzativno u zavisnoj, a ako u rascjepu sudjeluje relativna rečenica, onda očekujemo ergativno obilježavanje u zavisnoj, a akuzativno u glavnoj. Rijetki su primjeri takve vrste rascjepa, ali oni uglavnom potvrđuju predviđenu semantičku orijentaciju:

U brazilskom jeziku *šokleng* iz porodice **že** zavisne rečenice uvijek su ergativne, dok glavne pokazuju vidski rascjep (Dixon 1998: 103). Akuzativna kon-

strukcija javlja se samo u glavnim rečenicama tzv. *nestativnog* vida, dok se zavisne ponašaju uvijek prema obrascu koji smo predvidjeli za relativne rečenice.

U *cimšijskom* jeziku zavisne su rečenice konzistentno ergativne, dok glavne pokazuju rascjep izazvan hijerarhijom agentivnosti.

Za razliku od spomenutih primjera, akuzativna se morfologija vezuje uz zavisne rečenice, i to samo uz imperativne, u *sumerskom* jeziku, kao i u nilotskom jeziku *pari*.

Pojedini majanski jezici pokazuju slične obrasce rascjepa. Tako *jakaltečki* jezik u vidski neobilježanim zavisnim rečenicama koristi skup A zamjeničkih prefiksa za obilježavanje A i S, što znači da se u zavisnim rečenicama povremeno javlja akuzativna konstrukcija. U jeziku *mam* skup A prefiksa u određenim vrstama zavisnih rečenica pokriva S, A i O. U *aguakatečkom* se u zavisnim rečenicama javlja akuzativna morfologija, pa se S i A obilježavaju jednako.

5) Kombinacije čimbenika spomenutih pod 1), 2), 3) i 4):

Postoje jezici koji kombiniraju dva ili čak tri čimbenika rascjepa. Neke od mogućih kombinacija spomenuli smo već pod 4). Iako dosad nije poznat jezik koji bi iskoristio sva četiri čimbenika rascjepa, potvrđene su sve zamislive trostruke i dvostruke kombinacije četiriju parametara. Navest ćemo samo nekoliko primjera:

U *sumerskom* jeziku ergativno obilježavanje dokidalo se kod zamjenica (zamjenice 1. i 2. lica nisu se obilježavale ergativnim nastavkom *-e* kada su dolazile u funkciji subjekta prijelaznog glagola), kod nesvršenih glagola (tj. u imperfektivnom vidu) i u imperativnim rečenicama. Prema prikazanoj klasifikaciji rascjepa, sumerski je kombinirao parametre dane pod 1), 3) i 4).

U sintaksi *gruzijskog* jezika sudjeluju čimbenici rascjepa nabrojani pod 1), 2) i 3). Glagolski vid podijelio je sintaksu na tri vrste rečeničnih obrazaca: u imperfektivu se javlja akuzativni obrazac, dok se u seriji perfekta i perfekta javljaju dvije vrste ergativnih konstrukcija, različitih s obzirom na morfološka sredstva kojima se ostvaruju ergativni unutarrečenični odnosi. U perfektvu je padežno obilježavanje ergativno, a slaganje s glagolom akuzativno, dok je u perfektu i slaganje s glagolom i padežno obilježavanje ergativno. Osim toga, sustav neprijelaznih glagola pokazuje postojanje obrasca *split-S*: neprijelazni glagoli razreda 3 ponašaju se jednako kao i prijelazni glagoli, tj. u imperfektu imaju tzv. *apsolutivnu* konstrukciju, u perfektvu *ergativnu*, u perfektu *dativnu*, dok glagoli razreda 2 u svim vidovima imaju istu, *apsolutivnu* konstrukciju. Pored svega toga, morfološki oblik zamjenica 1. i 2. lica posve je imun na promjene potaknute vidom ili semantikom glagola, pa one uvijek pokazuju neutralni sistem padežnog obilježavanja, odnosno, uvijek se javljaju u istom obliku.

U *burušaskom* jeziku ergativni nastavak *-e* javlja se na prijelaznom subjektu, dok se u neprošlim vremenima gubi padežno obilježavanje, odnosno, koristi se isti oblik za A, S i O, što stvara rascjep između ergativnog i neutralnog obilježavanja. Takav rascjep prati i hijerarhiju agentivnosti, pa se ergativni na-

stavak javlja samo na imenicama i jednini zamjenica, dok se za množinu zamjenica koristi isti oblik za A, S i O (Klaiman 1987: 88). Osim toga, u burušaskom jeziku postoji mogućnost varijabilnog obilježavanja neprijelaznih subjekata, slično kao u bacbijskome jeziku. Obrazac tipa *fluid-S* uspostavlja se pomoću složenog sustava prefiksarno-sufiksne glagolske morfologije¹⁴. Iz svega navedenog proizlazi zaključak da burušaski kombinira čimbenike rascjepa nabrojene pod 1), 2) i 3).

Zanimljiv je primjer irokijskog jezika *mohok* (Matasović 2001: 212) koji, prema našoj tipologiji, pokazuje neobičnu kombinaciju čimbenika 2) i 3). Ako je subjekt neprijelaznog glagola semantički blizak agensu, glagol dobiva odgovarajući *aktivni* prefiks. Ukoliko je pak subjekt neprijelaznog glagola semantički bliži pacijensu, glagol dobiva tzv. *pacijentivni* prefiks. Takva se vrsta rascjepa dokida u perfektu kada subjekt neprijelaznog glagola obavezno dobiva *pacijentivni* prefiks, bez obzira na ustanovljenu semantičku razliku.

Kalifornijski jezik *istočni pomo* (Dixon 1998: 80–1; Matasović 2001: 207) ima tipološki rijetku kombinaciju čimbenika 1) i 3). Ergativna konstrukcija javlja se uz opće imenice, dok se obrazac varijabilnog obilježavanja neprijelaznog subjekta (*fluid-S*) razvio za zamjenice, nazive srodstva i osobna imena. Te posljednje imenske fraze različito se obilježavaju kada su subjekti događajima koje se ne može kontrolirati (npr. za *pasti* i *kihnuti* bit će S=O pomoću apsolutivnog padežnog nastavka), a različito kada su subjekti događajima koje se može kontrolirati (npr. za *sjesti* i *ići* bit će S=A pomoću ergativnog padežnog nastavka). Mogućnost varijabilnog obilježavanja imat će glagoli kakav je npr. *poskliznuti se*. Ako se vlastitom nepažnjom poskliznula zamjenica, netko kome znamo ime ili rođak, bit će S=A (ergativ). Ako su se, naprotiv, rođak, netko s imenom ili zamjenica poskliznuli, ne samo bez mogućnosti kontrole, nego bivajući objektom neke vanjske sile (npr. ako je netko od njih bio prethodno gurnut), onda će biti S=O (apsolutiv). Uz opće imenice koristi se uvijek isto obilježavanje (ergativno), koje je naravno utemeljeno prototipski, a ne semantički. Prijelazni i neprijelazni se subjekt, ukoliko je opća imenica, obilježava kao da se radi o prototipskom vršitelju radnje s visokim stupnjem kontrole nad glagolskom radnjom u rečenici kojoj je subjektom. Jasno da takvo obilježavanje nema više semantičke, nego ono ima sintaktičke temelje.

1.6. Ergativnost uvjetovana pragmatičnim čimbenicima

Givón daje primjer papuanskog jezika *timbe* (2001: 215), koji razlikuje apsolutivno obilježavanje neprijelaznog subjekta i izravnog objekta od ergativnog

14 *i-g'urc-imi*
3. sg. m.-biti potopljen/zagnjuren-3. sg. m./prošlo vr.
»On se potopio« (ne svojom voljom, tj. utopio se)

g'urc-imi
biti potopljen/zagnjuren-3. sg. m./prošlo vr.
»On se potopio« (svojom voljom, tj. zaronio je)

obilježavanja prijelaznog subjekta. Međutim, ergativno se obilježavanje može pojaviti i na neprijelaznom subjektu kada je subjekt *istaknut*, tj. ako se javlja u nekoliko rečenica zaredom. Ovdje se radi o jeziku u kojem je razlika teme od reme važnija od razlike subjekta i predikata, barem u sustavu neprijelaznih glagola. Jezik *timbe* bi, prema tipologiji koju su predložili Thompsonova i Li (Matasović 2001: 266) mogao biti *jezik istaknute teme*, a ne *jezik istaknutoga subjekta*, što bi značilo da je gramatika ovog jezika određena pragmatičkim uvjetima i zahtjevima diskursa u većoj mjeri negoli sintaktičko–semantičkim obilježavanjem. Dakle jezik *timbe* obilježava neprijelazni subjekt onda kada je on tema, kada se ne javlja prvi put u diskursu. Pritom imenska fraza koja je obavjesnija ili rema dolazi u apsolutivu, odnosno neobilježena. Čini se ipak da *timbe* u prijelaznoj rečenici zadržava sintaktičko–prototipsko obilježavanje rečeničnih sastavnica, pa prijelazni subjekt uvijek obilježava ergativom, a objekt uvijek apsolutivom, tj. kao da je A uvijek tema, a O uvijek rema, što naravno nije moguće.

1.7. Izdvajanje mikroarea

Pratili smo dva pravca zemljopisne raspoređenosti ergativnih jezika:

prvi pravac (azijsko–paciifički): Kavkaz–Bliski istok–Afganistan–Pakistan–Nuristan–Balučistan–sjeverna i sjeverozapadna Indija–Karakorum–Pamir–Kašmir–Tibet–Nepal–Burma–Borneo–južni Celebes–Filipini–Nova Gvineja–Australija–Polinezija

drugi pravac (sibirsko–američki): Kamčatka–Aleuti–Aljaska–Grenland–zapadna Kanada (Britanska Kolumbija)–Washington–Oregon–Kalifornija–Meksiko–Gvatemala–Honduras–Nikaragva–Panama–Kolumbija–Venezuela–Brazil–Paragvaj

Na tim pravcima izdvaja se nekoliko područja na kojima ergativnost postoji kao obilježje zajedničko većini jezika. To su: 1) prostor Kavkaza; 2) prostor koji obuhvaća sjevernu, sjeverozapadnu i središnju Indiju, Pamir, Kašmir i Tibet s dijelom Burme; 3) područje Australije; 4) Nove Gvineje; 5) Aljaske; 6) Srednje i Južne Amerike. Na tim se prostorima govori velikim brojem jezika od kojih su, ili svi ergativni (npr. australski), ili akuzativni predstavljaju iznimke (npr. megrelski u kartvelskoj je porodici jedini akuzativan; magadhski, maithilski i orijski iznimke su među brojnijim ostatkom ergativnih novoindijskih jezika).

Uzdruž tih pravaca, ali i izvan njih nalaze se male enklave izoliranih ergativnih jezika poput baskijskog u Europi, čakotskog u Sibiru, cimšijskog u Kanadi, činukanskih jezika u Washingtonu i Oregonu, jezika istočni pomo u Kaliforniji, te tonganskog i samoanskog u Polineziji.

Među područjima u kojima su smješteni ergativni jezici prevladavaju brdska i planinska područja (Kavkaz, Pamir, Tibet, Karakorum, Pirineji), a česta su pojava i područja velike jezične raznolikosti (Kavkaz, Nova Gvineja, Srednja i Južna Amerika). To su obilježja tzv. *rezidualnih zona*, zona u kojima se dugo čuvaju genetske raznolikosti, a u okviru kojih osobito često nastaju jezični sa-

vezi (Matasović 2001: 68). Na temelju tipoloških obilježja koja prate ergativnost u tim zonama, možemo izdvojiti sljedeće jezike koji formiraju mikroaree:

1. Kavkaski jezici

U većini jezika ergativna je i imenska i glagolska morfologija. Izuzetak predstavljaju samo pojedini sjeverozapadnokavkaski jezici bez padeža, koji ergativnost iskazuju samo na glagolu. Glagolska je morfologija prefiksno-sufiksna. Potvrđeni su raznovrsni obrasci rascjepa ergativnosti, izazvani čimbenikom glagolskog vida (u gruzijskom jeziku), ali i semantikom glagola (npr. obrasci tipa *split-S* u gruzijskom jeziku, te *fluid-S* u bachijskom i tabasaranskom). Semantika imenske fraze u manjoj je mjeri zastupljen čimbenik rascjepa ergativnosti, ali u nekim je jezicima ipak potvrđena osjetljivost na hijerarhiju agentivnosti pri sintaktičkom obilježavanju (npr. u gruzijskom).

2. Jezici sjeverne, sjeverozapadne Indije i planinskog zaleđa

U ergativnoj konstrukciji sudjeluje imenska i glagolska morfologija. Glagolska je morfologija sufiksna (izuzetak je burušaski koji ima i prefikse i sufikse). Česta je pojava rascjepa ergativnosti izazvanog kategorijom glagolskog vida (indoarijski jezici, jezik burušaski, te pojedini tibetoburmanski, npr. nevari). Semantička priroda glagola ne igra nikakvu ulogu u ergativnosti novindijskih jezika, koji su osjetljiviji na semantiku imenske fraze, ali ipak je zastupljena kao čimbenik rascjepa među pojedinim jezicima ovog područja (burušaski ima *fluid-S*, klasični tibetski ima *split-S*). Rascjep izazvan hijerarhijom agentivnosti javlja se u pojedinim tibetoburmanskim jezicima (kham) i u pojedinim novindijskim jezicima (pandžapski, maratški) i u jeziku burušaskom.

3. Papuanski jezici

Jezici koji ergativne odnose izražavaju isključivo imenskom morfologijom, tj. padežima. U cjelini to je ipak slabo istraženo područje.

4. Australski jezici

Kao i kod papuanskih jezika, i u australskima se ergativnost izražava isključivo imenskom morfologijom. Potvrđena je učestalost rascjepa izazvanog semantičkom prirodom imenske fraze. Nema potvrđenih primjera rascjepa izazvanog semantičkom prirodom glagola ili kategorijama vremena, vida i načina.

5. Eskimski jezici

Inkorporativni su i polisintetički. Ergativnost izražavaju na glagolu pomoću sufiksa. Nemaju imenske klase.

6. Sjevernoamerički jezici

Česta je pojava inkorporacije među indijanskim jezicima. Ergativnost izražavaju uglavnom prefiksnom glagolskom morfologijom (*cimšijski* jezik, muskogijski, siuski, irokijski jezici). Česta je pojava rascjepa izazvanog semantičkom prirodom glagola. Obrasci tipa *split-S* nalazimo u muskogijskim jezicima, u siuskim jezicima *hidaca*, *dakota*, te u irokijskim jezicima *mohok*, *onondaga*, *ajova-oto*. Obrazac tipa *fluid-S* potvrđen je u siuskom jeziku *krou*. Rijetki primjeri jezika koji imaju rascjep izazvan semantičkom prirodom imenice su *cimšijski* i *istočni pomo*, koji pored toga ima i obrazac tipa *fluid-S*.

7. Srednjoamerički jezici

Majanski jezici predstavljaju paradigmu ergativnih jezika toga prostora. Inkorporativni su. Ergativnost izražavaju prefiksalmom glagolskom morfologijom. Učestala je pojava rascjepa ergativnosti prouzročeneog glagolskim vidom. Imaju numeričke klasifikatore.

8. Južnoamerički jezici

Prevladava sufiksalna glagolska morfologija u izražavanju ergativnosti. Potvrđene su kombinacije raznovrsnih obrazaca rascjepa. To je međutim još uvijek slabo istraženo područje.

1.8. Izdvajanje makroarea

1.8.1. Tipološka obilježja jezika azijsko–pacičkog pojasa

1.8.1.1. Flektivni su, često aglutinativni.

1.8.1.2. Ergativno slaganje iznimno rijetko isključuje imensku morfologiju, bez obzira na to da li je ona jedini pokazatelj ergativnosti (papuanski, australski) ili se kombinira s glagolskom morfologijom (kavkaski, sjevernoindijski).

1.8.1.3. Veći broj jezika ima kategoriju klase: australski, papuanski, pojedini aphaskoadigejski (aphaski i abazinski), nahskodagestanski, burušaski jezik, iranski i novoindijski jezici. Imenske klase nemaju kartvelski jezici, kao ni pojedini aphaskoadigejski (adigejski, kabardinskočerkeski, ubihski).

1.8.1.4. Obrazac rascjepa izazvanog semantičkom prirodom imenice (tj. hijerarhijom agentivnosti) učestalo se javlja u onim jezicima koji sintaktičke funkcije obilježavaju na imenici (Australija, Papuanska Nova Gvineja).

1.8.1.5. Pojava obrazaca rascjepa izazvanog gramatičkim kategorijama vremena, vida ili načina u jezicima koji kombiniraju imensku i glagolsku morfologiju pri obilježavanju sintaktičkih funkcija (gruzijski, burušaski, hindski, nevari).

1.8.1.6. Rascjep izazvan semantičkom prirodom glagola javlja se samo među kavkaskim jezicima, u pojedinim tibetoburmanskim, te u jeziku burušaskom; uglavnom u jezicima koji imaju složenu prefiksalmno–sufiksalmnu glagolsku morfologiju.

1.8.2. Tipološka obilježja jezika sibirsko–američkog pojasa

1.8.2.1. Inkorporativnost (čukotski, eskimski, majanski, irokijski i dr.).

1.8.2.2. Ergativno slaganje uspostavljaju glagolskom morfologijom (prefiksalmno–sufiksalmnom čukotski, sufiksalmnom eskimski, prefiksalmnom majanski, muskogijski, irokijski, siuski jezici i cimšijski jezik).

1.8.2.3. Gotovo nijedan nema kategoriju klase (čukotskokamčatski, eskimskoaleutski, irokijski, siuski, majanski, kao ni većina istraženih jezika Južne Amerike). Iznimka su algonkijski jezici u istočnom dijelu Sjeverne Amerike.

1.8.2.4. Učestalost rascjepa izazvanog semantičkom prirodom glagola (obrasci tipa *fluid*–S i *split*–S) posve je u skladu s očekivanjem da se takav tip rascjepa češće javi u jezicima koji ergativno slaganje izražavaju isključivo na gla-

golu. To naravno ne znači da ne možemo očekivati jezike koji ovakve obrasce izražavaju pomoću imenske morfologije. Upravo takav je *istočni pomo*, u kojem imenska morfologija (padežni nastavci) sudjeluje u obrascu rascjepa izazvanog semantičkom prirodom glagola. Prema tome je obrazac rascjepa što ga pokazuje *istočni pomo* sličniji babiljskome obrascu *fluid–S–a*, nego istom tipu obrasca u zemljopisno bližem jeziku *krou*.

1.8.2.5. Rijetkost obrazaca rascjepa izazvanih semantičkom prirodom imenice. Potvrđen je ipak u *čimšijskom* jeziku i jeziku *istočni pomo*.

1.8.2.6. Rascjep izazvan kategorijom glagolskog vida potvrđen je jedino kod majanskih jezika, i u jeziku *mohok*, gdje imamo tipološki neobičnu kombinaciju semantike glagola i glagolskog vida u ulozi čimbenika rascjepa. Iako tipološki rijetka, ova je kombinacija teoretski predvidljiva jer se, s obzirom na istaknutost glagolske morfologije u gramatici ovog jezika, može očekivati i veća uloga čimbenika rascjepa koji su vezani uz glagolsku semantiku i glagolske kategorije.

1.9. Morfološka tipologija i ergativni jezici

Na našoj se karti jasno izdvaja nekoliko velikih i kompaktnih prostora neergativnih jezika: Afrika, Europa s Rusijom, središnja i jugoistočna Azija. Za razliku od područja rezidualnih zona, pogodnih za formiranje jezičnih saveza, Europa i Afrika predstavljaju *zone proširenja* jedne ili nekoliko jezičnih porodica koje su svojim širenjem potiskivale druge jezike, što je rezultiralo redukcijom genetske jezične raznolikosti. Takvi jezici *ubojice* u Europi pripadaju indoeuropskoj porodici, a u Africi afroazijskoj i nigerskokordofanskoj. Odnos rezidualnih zona i zona proširenja objašnjava razloge proširenja akuzativnih jezika, ali ne i uzroke pojave ili opstojnosti ergativnih jezika. Zašto su neki jezici neergativni i pritom najčešće akuzativni, a neki u određenom stupnju ergativni i pritom su u manjini? Javlja li se u gramatici pojedinih jezika određena specifičnost koja sprečava pojavu ergativnosti, odnosno, postoji li, nasuprot tomu, takva gramatika koja bi se u cjelini mogla smatrati ergativnom ili potencijalno ergativnom? Vidjeli smo da je ergativnost jezično obilježje vrlo rašireno u određenim jezičnim savezima, jer jezični savezi već dijele određena tipološka obilježja, zajednički su im dijelovi gramatike. Naša je pretpostavka da je ergativnost jezično obilježje ograničene arealne difuznosti, tj. da se razmjerno lako prima i lako preuzima ako jezik primatelj ima već pripremljeno mjesto u gramatici, a vrlo se teško ili uopće ne prenosi izvan područja sa zadanim gramatičkim ograničenjima. Fonološka razina pritom ne igra važnu ulogu, jer među ergativnim jezicima nailazimo na jezike vrlo različitih fonoloških sustava, pa su tako zastupljeni čak i tonski jezici. Najniža gramatička razina na kojoj se manifestira fenomen ergativnosti jest morfološka razina. Morfologija ergativnih jezika u makroareama koje smo izdvojili flektivna je, pretežno aglutinativna u azijsko–paciifičkom pojasu, a inkorporativna i polisintetička u sibirsko–američkom. Pritom treba napomenuti da je aglutinacija karakteristična i za čukotski i za eskimski. Očita je ipak nezastupljenost izolativnog i fuzijskog tipa morfologije u gramatikama ergativnih jezika.

1.9.1. Izolativni jezici nemaju morfologije, pa prema tome ni temelja na kojem bi razvili ergativnost. Budući da nemaju morfoloških varijacija, niti za imenske padeže niti za glagolsko vrijeme, nemaju ni sredstva pomoću kojih bi iskazali ergativne odnose. Ovdje bi tko mogao dodati da se ergativni odnosi, kao i akuzativni, mogu izražavati isključivo poretkom, što bi onda otvorilo teorijsku pretpostavku za razvoj ergativnosti, na primjer, u vijetnamskom jeziku. Međutim, aktiviranje poretka pri izražavanju ergativnih, odnosno akuzativnih odnosa među temeljnim rečeničnim sastavnicama, potvrđeno je uglavnom u jezicima s morfologijom, ili u jezicima koji imaju, makar i reducirano, slaganje ili kongruenciju. Nuždan je dakle uvjet uspostavljanja i ergativnih i akuzativnih odnosa postojanje gramatičkog procesa slaganja. Zato umjesto da kažemo da je kineski jezik akuzativan ili neergativan, bolje bi bilo reći da je, budući da je izolativan, on ujedno i neutralan prema opoziciji akuzativnost : ergativnost. U gramatici izolativnih jezika odnosi unutar rečenice uspostavljaju se na posve drukčijim parametrima, parametrima koji nemaju morfološke temelje, pa ih ne treba morfološki ni etiketirati. Ovo je ujedno i objašnjenje *neergativnosti* izolativnih jezika koji zauzimaju prostor JI Azije, ali i dio Afrike, gdje pojedini nigerskokordofanski jezici (*eve, joruba*) i većina kojsanskih jezika također pokazuju obilježja izolativnog tipa.

1.9.2. U fuzijskim jezicima, kakvi su mnogi slavenski i romanski jezici, unutar iste riječi javljaju se izrazi različitih kategorija, fuzionirani zajedno u nesegmentabilnom morfemu. Nasuprot tomu, gramatički proces slaganja u ergativnim se jezicima odvija uz pomoć morfema, bilo padežnih nastavaka, prepozicijskih ili postpozicijskih čestica, bilo zamjeničkih afiksa–sufiksa i/ili prefiksa – na glagolu, koji nose uglavnom invarijabilno značenje i koji su segmentabilni. Ergativno slaganje, a pogotovo složene sustave rascjepa ergativnosti, bilo bi vrlo teško identificirati ukoliko bi morfem u sebi objedinjavao više značenja, i pogotovo ukoliko bi bio fuzioniran i nesegmentabilan. Ako u ergativnim jezicima i nastaju glasovne promjene na granici morfema, one su minimalne, kakva je npr. u eskimskom pojava vokala, da bi se razbio konsonantski grozd među morfemima. Labava segmentabilnost morfema omogućava njihovu laganu identifikaciju. Treba ipak dodati da je invarijantnost, u usporedbi sa segmentabilnošću, manje važan zahtjev, jer npr. ulogu nastavka za ergativni padež često može preuzeti i nastavak za neki drugi padež. Segmentabilnost morfema od posebne je važnosti u jezicima kojima su morfološka sredstva reducirana samo na imensku ili samo na glagolsku morfologiju.

1.9.3. Koje bi tipološke karakteristike mogle biti zajedničke morfologiji svih ergativnih jezika, bez obzira na raznovrsnost koju iskazuju rečeničnim obrascima ili opsegom gramatike koji je zahvaćen rascjepom ergativnosti? Uzimajući u obzir činjenicu da izolativni jezici uopće nemaju sredstava, a fuzijski nemaju dovoljno eksplicitna sredstva, idealna gramatika u kojoj se može realizirati složeni sustav rascjepa ergativnosti bila bi gramatika jezika s bogatom imenskom i glagolskom morfologijom aglutinativnog tipa, koja može, iako ne mora, biti inkorporativna. Ergativni jezici dakle, ne mogu imati nizak indeks sinteze, kakav je slučaj izolativnih jezika, a ne mogu imati niti visok indeks fuzije, kakvi su fuzijski jezici. U morfologiji ergativnih jezika indeks fuzije je nizak, a indeks sinteze ili srednji ili visok. U tom opisu možemo prepoznati kavkaskе jezike (indeks fuzije nizak, indeks sinteze srednji) i eskimske (indeks fuzije nizak, in-

deks sinteze visok), ali također i bantuske jezike, koji uz bogatu imensku i glagolsku morfologiju aglutinativnog tipa, ipak nisu ergativni. Potrebno je zato napomenuti da, osim što izražavanje ergativnosti zahtijeva složenu morfologiju uključenu u gramatički proces slaganja prema zadanom obrascu, taj proces slaganja ovdje nije isključivo sintaktički, tj. prototipski određen kao u akuzativnim jezicima, nego je u većoj mjeri definiran semantičkim parametrima, a ponegdje čak i pragmatičkim zahtjevima diskursa.

Ergativnost nije obilježje koje jezici imaju ili nemaju, nego obilježje koje jezici ili uopće nemaju, ili ga imaju do određenog stupnja. Čak i da uspijemo svu raznovrsnost ergativnih jezika izraziti u stupnjevima, dobili bismo sliku pluralnog fenomena, na kojoj bi svaki pojedini jezik iskazivao svoju veličinu, određenu prema stupnju iskazivanja ergativnosti. Upravo ta raznolikost koja odlikuje ergativne jezike, prisiljava nas na pitanje može li se uopće govoriti o ergativnosti kao o fenomenu u singularu, ili se on javlja tek u pluralu? Tvrdimo li pak da ergativnosti ima onoliko koliko ima ergativnih jezika, da je riječ o obilježju koje ne treba dovoditi u vezu s drugim jezičnim obilježjima, budući da se u svakom pojedinom jeziku ono drukčije iskazuje, isto je kao da smo zanjekali postojanje fenomena ergativnosti. Složimo li se oko toga da ergativnost doista postoji kao tipološko obilježje koje se može manifestirati na morfološkoj, sintaktičkoj, semantičkoj i pragmatičkoj jezičnoj razini, onda je logično pretpostaviti da se na svakoj pojedinoj jezičnoj razini ovo obilježje može vezati uz neka druga jezična obilježja, koja su, ili preduvjet ostvarivanja ergativnih odnosa, ili su njihova posljedica. Budući da realizacija nije moguća bez određenih morfoloških uvjeta, polazna je pretpostavka da gramatika svih ergativnih jezika mora dijeliti neka tipološka mjesta, počevši od morfologije. Unutar pojedinih area koje smo pratili u ovom tekstu, ergativnost se javlja u strukturi složenih gramatičkih odnosa, pa je samo unutar te strukture treba i proučavati, sagledavajući prirodu veze koju ergativnost uspostavlja s drugim jezičnim obilježjima na odgovarajućoj jezičnoj razini svakog pojedinog jezika.

Prilog karti ergativnih jezika:

1 <i>baskijski</i>	26 <i>tonganski</i>
	27 <i>samoanski</i>
kavkaski jezici:	28 <i>čukotski</i>
2 <i>aphaskoadigejski</i>	29 <i>eskimski jezici</i> ,
3 <i>nahskodagestanski</i>	30 <i>cimšijski</i>
4 <i>kartvelski</i>	31 <i>činukanski jezici</i>
	32 <i>istočni pomo</i>
Izumrli jezici Bliskog istoka:	
5 <i>hetitski</i>	siuski jezici:
6 <i>hatski</i>	33 <i>krou</i>
7 <i>urartski</i>	34 <i>hidaca</i>

8 <i>sumerski</i>	35 <i>dakota</i>
9 <i>huritski</i>	36 <i>lakota</i>
10 <i>elamski</i>	
	muskogijski jezici:
11 <i>pašto</i>	37 <i>čikaso</i>
12 <i>baluči</i>	38 <i>čokto</i>
13 pamijski jezici	39 <i>muskodži</i>
14 <i>burušaski</i>	
15 dardski jezici	irokijski jezici:
16 novoindijski jezici	40 <i>onondaga</i>
17 tibetoburmanski jezici	41 <i>oneida</i>
	42 <i>mohok</i>
18 <i>aceški</i>	
19 tamanički jezici	43 majanski jezici
20 <i>tagaloški</i>	44 čipčanski jezici
21 južni sulaveški jezici	45 karipski jezici
22 <i>sama</i>	46 aravakanski jezici
23 papuanski jezici	47 panoanski jezici
24 nepamanjuganski jezici	48 takananski jezici
25 pamanjuganski jezici	49 jezici že
	50 jezici tupi–gvarani

Literatura

- Andrews, A.** 1985. The Major Functions of the Noun Phrase, u Shopen, T. *Language Typology and Syntactic Description*, vol. 3; Cambridge: CUP.
- Boeder, W.** 1979. Ergative Syntax and Morphology in Language Change: The South Caucasian languages, u Plank, *Ergativity*, str. 435–481.
- Comrie, B.** 1979. Degrees of Ergativity: Some Chukchee evidence, u: Plank, *Ergativity*, str. 219–240.
- Comrie, B.** 1989. *Language Universals and Linguistic Typology*. Chicago: The University of Chicago Press.
- DeLancey, S.** 1981. An Interpretation of split ergativity and related patterns. *Language* 57, 626–57.
- Dixon, R. M. W.** 1979. Ergativity. *Language* 55, 59–138.
- Dixon, R. M. W.** 1987. (ur.) *Studies in ergativity*, Amsterdam: North-Holland (*Lingua* 71).
- Dixon, R. M. W.** 1998. *Ergativity*. Cambridge: CUP.

- Du Bois, J.** 1987. Absolutive zero: paradigm adaptivity in Sacapultec Maya. *Lingua* 71, 203–22
- Duranti, A.** 2000. *Linguistic Anthropology*. Cambridge: CUP.
- Ādel'man, D. I.** 1983. *The Dardic and Nuristani Languages*. Translated from the Russian by E. H. Tsipan. Moscow: Nauka Publishing House, Central Department of Oriental Literature.
- Givón, T.** 1984. *Syntax (A Functional–Typological Introduction), vol. 1*. Amsterdam: Benjamins.
- Givón, T.** 2001. *Syntax (Introduction) vol. 1*. Amsterdam: Benjamins.
- Gluhak, A.** 1993. *Hrvatski etimološki rječnik*. Zagreb: August Cesarec.
- Gluhak, A.** 2001. Dardski jezici, u *Hrvatska enciklopedija 3*, Zagreb: Leksikografski zavod
- Hagège, C.** 1995. *Struktura jezika*. Prijevod i predgovor Vjekoslav Āosić. Zagreb: Školska knjiga.
- Harris, A. C.** 1990. Georgian: a language with active case marking. A reply to B. G. Hewitt. *Lingua* 80, 35–53.
- Hewitt, B. G.** 1987. Georgian: active or ergative. *Lingua* 71, 319–40.
- Holisky, D. A.** 1987. The case of the intransitive subject in Tsova–Tush (Batsbi). *Lingua* 71, 103–32.
- Kachru, Y.** 1987. Ergativity in Hindi–Urdu. *Lingua* 71, 223–38.
- Kačić, M.** 1996. Ergativnost i hrvatski jezik. *Suvremena lingvistika* 41–42, 285–300 (preneseno u knjigu *Jezikoslovna promišljanja*, 2001).
- Kibrik, A. E.** 1979. Canonical Ergativity in Dagesthan Languages, u Planck, *Ergativity*, 61–79.
- Klaiman, M. H.** 1987. Mechanisms of ergativity in South Asia, *Lingua* 71, 61–103.
- Klimov, G. A., D. I. Ādel'man.** 1970. *Jazyk burušaski*. Moskva: Izdatel'stvo Nauka, Glavnaja redakcija vostočnoj literatury.
- Larsen, T. W., W. M. Norman.** 1979. Correlates of Ergativity in Mayan Grammar, u Planck, *Ergativity*, 347–370.
- Matasović, R.** 2001. *Uvod u poredbenu lingvistiku*, Zagreb: Matica hrvatska.
- Payne, J. R.** 1980. The decay of ergativity in Pamir languages. *Lingua* 51, 147–86.
- Plank, F.** (ed.) 1979. *Ergativity: towards a theory of grammatical relations*. London: Academic Press.
- Steiner, G.** 1979. The intransitive–passival conception of the verb in languages of the Ancient Near East, u Plank, *Ergativity*, 185–216.
- Wilson, S. R.** 1996. Verb Agreement and Case Marking in Burushaski, u S. A. Marlett, C. H. Speck (ur.), *Work Papers of the Summer Institute of Linguistics, University of North Dakota Session*, vol. 40. 1–75.

Ergativity as an areal phenomenon

The purpose of this paper was to show diversity of ergativity patterns appearing on morphological, syntactic, semantic and pragmatic levels throughout languages of the world. Assuming that various patterns have some areal characteristics, we have followed traces of ergative languages on our world map. Taking areal disposition of common features as a starting point, we have tried to find out whether there are any microarea or macroarea formed by ergative languages on the basis of their common morphological (types of marking of core syntactic relations on intra-clausal level) and syntactic–semantic (various ways in which ergativity splits are conditioned) features.

Ključne riječi: ergativni jezici, arealna lingvistika, jezični savezi
Key words: ergative languages, areal linguistics, sprachbund

Karta ergativnih jezika

